

Струнні смичкові музичні інструменти в музейній колекції НМНАПУ

У статті автор розглядає сім'ю струнних смичкових інструментів, що дає можливість простежити історію розвитку музичного інструментарію з найдавніших часів до сьогодення.

Основою дослідження стали пам'ятки музичних інструментів, зібрані у фондovій колекції Національного музею народної архітектури та побуту (НМНАПУ): історія їх виникнення, органологічні властивості, технічні та художні можливості, прийоми гри, стрій та характерні особливості кожного інструменту. Загальна кількість музейних предметів цієї групи складає 51 одиницю збереження.

Ключові слова: *гудок, скрипка, басоля, контрабас, козобас, струнні смичкові музичні інструменти.*

У Національному музеї народної архітектури та побуту України зберігається колекція музичних інструментів (понад 700 од. зб.). Деякі з них надійшли з інших музеїв, установ, оркестрів на початку формування. Переважна кількість була зібрана І.Шрамком – зав. сектором музичних інструментів відділу фондів Національного музею народної архітектури та побуту України. Подальше комплектування було на основі надходжень з етнографічних відряджень наукових співробітників музею. Ця збірка дає можливість простежити історію розвитку музичного інструментарію України з найдавніших часів до сьогодення.

Зазначена тема представляє собою широкий спектр музичних інструментів: гудки, скрипки, басолі, контрабаси, козобаси. Назріла потреба ґрунтовного висвітлення однієї з різноманітних колекцій, її класифікації за основними ознаками.

Щодо історіографії питання, воно висвітлено у багатьох виданнях українських, радянських, західноєвропейських музикознавців.

Найперші згадки знаходимо у Софії Київській – фрески, на яких зображені виконавці на окремих інструментах та цілі музичні ансамблі. Багато відомостей надають археологи, які знаходять, під час розкопок, музичні інструменти або їх частини, що зафіксовано у «Записках отделения русской и славянской археологии императорского русского археологического общества» (1851-1918 pp.) [3].

А. Ригельман подає описи народних інструментів в «Летописном повествовании о Малой России и ее народе казаках вообще» (1847 р.) [5]. Хвольсон Д. на підставі описів мандівника Ибн-Даста порівнює назви та зовнішній вигляд музичних інструментів із загальних відомостей про побут різних народів в «Известиях о хазарах, буртусах, мадьярах, словенах и русах Ибн-Даста» (1869 р.) [9]. У II половині ХХ ст. тематика музичного інструментарію досліджувалась багатьма науковцями та музикантами: Б. Струве присвятив історії та теорії смичково-струнного мистецтва роботу «Процесс формирования виол и скрипок» (1959 р.). Наряду з історією виникнення та розвитком смичкового інструментарію, він дає порівняльну характеристику параметрів будови та способів звуковидобування, типи, класифікації віол, скрипок та інших смичкових інструментів [7]. С.Газарян «В мире музыкальных инструментов» (1985 р.) знайомить читачів з різним інструментарієм, історією їх виникнення та будовою, фізичними основами звучання та особливостями «роботи» у оркестрі в суспільстві з іншими інструментами [1]. Існує також цілий ряд музичних енциклопедій [8], словників [6], у яких є всі відомості про різні музичні інструменти, їх описи, будову, техніку гри.

Про безпосередньо українські музичні інструменти є ряд робіт визначних особистостей, таких як – Гнат Хоткевич «Музичні інструменти українського народу» (1930 р.) [10], Микола Лисенко «Народні музичні інструменти на Україні» (1955 р.), у якій автор вперше в Україні піддає науковому аналізу мелодику, ритміку, гармонію і ладові особливості музичних інструментів, пісень та дум [4, с. 11-55], Андрій Гуменюк «Українські народні музичні інструменти» (1967 р.) [2].

Завідувач відділу Музею театрального, музичного та кіномистецтва України Леонід Черкаський, характеризуючи кожний музичний інструмент, простежує

його походження, еволюцію, конструктивні зміни, основні прийоми гри, сферу побутування в «Українських народних музичних інструментах» (2003 р.) [11].

Класифікацією Є.Хорнбостеля, К.Закса в «Систематике музыкальных инструментов» (1987 р.) зараз користується весь музичний світ.

Струнні музичні інструменти, як і ударні та духові, беруть початок у практичному житті людини, в її трудовій діяльності. Сталося це ще в глибоку давнину, коли людина створила лук і під час пускання стріли почула звук тятиви. Це й наштовхнуло на створення першого струнного інструмента. Але, на відміну від ударних та духових, струнні інструменти не використовували під час колективної праці (барабани, колотушки), полювання (мисливські роги). Їх створив народ для естетичних потреб.

Цікаво відзначити й такий факт, що звук тятиви лука утворювався щипком. Як вважають дослідники, щипкові інструменти за часом походження є найдавнішими в групі струнних (старогрецька ліра, східноазіатська лютя, китайський цісяньцінь, староруські гуслі та ін.). Грецька ліра та руські гуслі нагадують собою лук з рядом натягнутих на нього тятив [2, с. 56].

Безупинні творчі пошуки обдарованих музичним талантом людей через надзвичайно довгий процес перетворили лук в багатострунний інструмент. Музичні майстри вишукували засіб продовжити коротке звучання тятиви і збільшити кількість струн-тятив, що давало можливість відтворити бодай найпростішу мелодію або послідовність акордів для супроводу співу. У цьому тривалому і складному творчому процесі талановиті митці народів, які жили в різних кінцях світу, створили струнні щипкові інструменти, різноманітні за формою, кількістю струн і тембром звука. Деякі з них в загальних рисах зберігали форму того ж таки лука (грецька ліра). Навіть якщо кузов мав іншу форму, як, наприклад, руські гуслі, то все ж принцип розташування струн залишився спільним [2, с. 57]. Буде доречним звернути увагу на одну важливу деталь. Жильні або волосяні струни, які натягували на щипкові інструменти, приводилися в коливання пучками чи нігтями. Звук інструмента від того був ніжним і слабеньким. Виконавська практика минулого була нероздільно пов'язана з

народною піснею, яку виконували в супроводі інструментів. Але народні пісні здавна поділяються на дві великі групи: одні з них виконувались для слухання, а інші — до танців. Останні відзначаються не лише характером виконання, а й ладово-інтонаційною структурою, так званою квадратністю. Танцювальні пісні вимагали від виконавців технічної вправності, а від їхніх інструментів — сильного звуку. Треба думати, що ця обставина змусила народних митців шукати нові засоби видобування звуку з існуючих струнних щипкових інструментів. Так, за висновками багатьох музичних дослідників, був винайдений плектр (медіатор) з рогової пластинки чи твердої шкіри, а також молоточки. Звук щипкового інструмента, на якому струни приводилися в коливання плектром або молоточками, став хоч і різкішим, але набагато гучнішим.

Та всі багатострунні музичні інструменти, на яких звук видобувався щипком, плектром чи ударами молоточків, мали серйозний недолік — їхні короткі звуки не годилися для виконання протяжних мелодій, в яких мало бути безперервне, як голос людини, звучання. Власне, як колись, так і тепер горло людини є найдосконалішим музичним інструментом. Адже голосом людина виконує найрізноманітніші за змістом і характером пісні: від протяжних для слухання — до швидких танцювальних. Отож майстри весь час прагнули створити універсальний інструмент, який за характером звучання і технічними можливостями якоюсь мірою був би схожим на голос людини. І знову пошуки народних умільців зосередились навколо способу добування звуку на тих же струнних інструментах. Вже говорилося, що на багатострунні щипкові інструменти натягували жильні або волосяні струни. Струни виготовляли з волосу кінського хвоста, сплітаючи по кілька волосин. Якщо по волосяній струні водити пучком волосу, натягнутого луком, то почуємо безперервне звучання струни. Так людина знайшла новий засіб утворення музичного звуку. Інструменти з волосяними струнами і таким же смичком збереглися в музичному побуті північних, східних та кавказьких народів. Це тувінський ігіл (який алтайці називають ікілі, а хакаси — иих), осетинський кісин-фандир, казахський кобиз, монгольський та китайський матоуцінь (або мохінхур) та багато інших. Вони й

стали попередниками сучасних струнних смичкових інструментів, серед яких найдосконалішим є скрипка, що своєю співучістю і характером звука нагадує голос людини [1, с. 131-137].

Всі струнні музичні інструменти українського народу, як і інших народів світу, за способом звукодобування поділяються на щипкові (гуслі, торбан, сім'я бандур), молоточково-ударні (сім'я цимбал), струнно-клавішно-смичкові (ліра) та смичкові (гудок, скрипка, басоля, контрабас). Л. М. Черкаський теж класифікує струнні музичні інструменти залежно від способу звуковидобування на щипкові, смичкові та ударні [11, с. 137].

У музейній колекції 51 од. зб. струнних смичкових інструментів, які будуть розглянуті у еволюції їх розвитку.

Гудок – це один із найстаровинніших струнних смичкових інструментів, каплеподібної форми. Застосування смичка забезпечувало протяжність звучання (гудіння). З історичних довідок відомо, що гудок називали ще гуслами похідна від того ж густу, гудіти. Як сольний інструмент гудок використовувався скоморохами у Київській Русі. У складі ансамблів крім ударних, духових та гуслів, також використовувались гудки (фрески Софії Київської). Гудошники були також і серед музикантів царського двору та в маєтках багатих дворян [5, с. 412]. Інструменти такої конструкції були у різних народів, під різними назвами.

Так музейна колекція налічує 4 гудки, деякі з них – інструменти сусідніх народів: камінче (гудок) – національні болгарські інструменти XIX ст. (іл. 1, іл. 2), мають по два голосника та по чотири кілки для струн. Перший належав Арнаузову та має класичну форму гудка. На голівці різьблено шестипелюсткову квітку. Приструнниця з рогу. До камінче є смик з прута. Гусла болгарські (гудок) (іл. 3) виготовлені у 1956 р., мають всередині товарний знак «ТПЗ Гусла Софія» та напис «15 м 58». На голівці сім дерев'яних кілків для семи струн. Корпус грушеподібний, лакований. Два голосники у формі пів-еліпса. Підставка з ніжкою на корпус резонатора. Гудок (іл. 4) роботи О. М. Шльончика (реконструкція). Має три струни, форма каплеподібна. Дека інструмента виготовлена з резонансової ялини, розколотої з одного куска, ручка з голівкою із клена, гриф та підгриф із

мореного дуба. Орнамент – інкрустація в стилі древньо-руської мозаїки в червоночорних тонах (морений дуб та червоне дерево). Кілки виготовлені із граба, струни жильні.

1. Гудок
сер. XIX ст.
47,5 x 17,5 см
с. Софіївка, Бердянський р-н, Запорізька обл.

3. Гудок
1956 р.
60 x 18 см
м. Київ

2. Гудок
сер. XIX ст.
45 x 15
с. Новотроїни, Болградський р-н, Одеська обл.

4. Гудок
сер. XX ст.
80 x 26 см
м. Чернігів

В Україні гудок витіснила з ужитку скрипка, яка стала основою для створення класичного зразка українського інструментального ансамблю троїстої музики.

Від слова «скрипати», тобто скрипіти походить назва – скрипка. Належить вона до струнних смичкових інструментів. Багато прототипів музичних інструментів існувало в західно-європейських країнах, які передували сучасній скрипці. Над створенням інструменту працювали майстри різних країн. У пошуках створення досконаліших інструментів, було створено сім'ю багатострунних лір (вже згадуваний другий тип лір схожих на гудок), а особливої уваги заслуговує ліра да браччо (до плеча) – смичковий інструмент, який прикладали до плеча під час гри. Багато дослідників прийшли єдиного висновку, що якраз ліра стала перехідним інструментом від віоли до скрипки [8, с. 467]. Основною характеристикою скрипки став квінтовий стрій, який з соковитим красивим звуком, розкрив перед

виконавцями найширші можливості. У струнних інструментів з кварто-терцієвим строем не було такої технічної можливості із-за аплікатури. Але в Україні та Польщі були інструменти з квінтовым строем – гудок і польський гансле. За ствердженням А.Гуменюка, як одним із можливих варіантів, вони й могли послужити зразками для строю струн на скрипці [2, с. 130-139].

Скрипки, як і багато інших інструментів, поширені по всьому світу. Вони бувають саморобні та фабричні. Мають класичну форму, створену відомими італійськими майстрами та особливої конструкції, створеної українськими народними майстрами. Невід’ємною приналежністю скрипки є смичок. Скрипка має чотири струни, настроєних квінтами. Перша, друга і третя струни жильні обмотані канителлю, четверта стальна [6, с. 1189-1191]. Іноді народні майстри начіплюють всі сталі струни для гучнішого звучання, але якість звуку стає гіршою. Грають смичком, рухом якого можна надавати найрізноманітніших штрихів (деташе, легато, стакатто і т. і.) та без смичка, щипком пальця (піццікато) [7, с. 127-143].

Незважаючи на те, що конструкція класичної скрипки є усталено і суворо канонізованою, творчий пошук українських майстрів продовжується і в цій сфері. Народні скрипки в різних регіонах виготовляють за місцевими традиціями, найдавніша з яких – скрипка-довбанка, коли із суцільного шматка явора, липи, тополі, верби, берези видовбується велика ложка (ківш), що є одночасно нижньою декою, обичайкою (бокові стінки), шийкою і голівкою (гриф). Для виготовлення грифа використовують морений дуб чи інше тверде дерево. Пізніше в народі почали наслідувати класичним зразкам скрипки. Проте, це швидше схожість у загальних рисах. Народні майстри часто не дотримуються канонічних параметрів скрипки і надають контуру скрипки та її деталям (ефам, струнотримачеві, голівці, тощо) власних форм. У цих скрипках, як правило, немає вуса, хоча він часто імітується декоративними елементами.

Скрипка оспівана в багатьох піснях різних регіонів України, наприклад у Центральній Україні співають:

*Ой, грай, коли граєш
Коли добрий смичок маєш
Як не будеш добре грати
Кажу смичок поламати
А в Галицькій пісні є такі слова:
Ой, ніхто так не заграє,
Як Іван весело –
А Йванову скрипку чути
На десяте село.*

Як зазначав Г. Хоткевич, у лемків на скрипку переходить її давня назва “гудок”, а скрипаля так і називали “гудак”.

*Заграй мі гудачечку
Не жалуй си смичка,
Я тобі заплачу,
Як продам конічка*

У музейній колекції 38 скрипок, одна з них (іл. 5) не повноцінний інструмент, а заготовка – тільки нижня дека (майже плоска), довбана з цілого шматка деревини, робота С.Л.Довбуша. Є інструменти, виготовлені невідомими народними майстрами: скрипки іл. 6, іл. 7, іл. 8, іл. 9, іл. 10, іл. 11, скрипка (іл. 12) кінця ХІХ ст., яка належала І.Гарані, скрипочка-четвертинка (іл. 13) для навчання дітей. Інструмент (іл. 14) 1916 р. виготовлення належав Станку М. М., скрипка зі смичком початку ХХ ст. (іл. 15), її особливість у декорі смичка – це довга кругла паличка з наконечником та дерев’яною колодочкою, інкрустованою перламутром.

5. Скрипка (заготовка)
I пол. XX ст.
60 x 17,5 x 11,5 см
с. Оране, Іванківський р-н, Київська обл.

6. Скрипка
кін. XIX – поч. XX ст.
59 x 20 см
с. Водія, Рахівський р-н, Закарпатська обл.

11. Скрипка
кін. XIX – поч. XX ст.
62 x 19 см
с. Зарічєво, Перечинський р-н, Закарпатська обл.

12. Скрипка
кін. XIX ст.
58 x 20,5 x 11,5 см
м. Рахів

7. Скрипка
кін. XIX – поч. XX ст.
58,5 x 20 x 4 см
с. Городиця, Новгород-Волинський р-н, Житомирська обл.

8. Скрипка
кін. XIX – поч. XX ст.
59 x 19 x 11,5 см
с. Кам'яниця, Ужгородський р-н, Закарпатська обл.

13. Скрипка
поч. XX ст.
40 x 12 x 3 см
с. Замагора, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл.

14. Скрипка
1916 р.
62 x 19 см
с. Зарічєво, Перечинський р-н, Закарпатська обл.

9. Скрипка
поч. XX ст.
56,5 x 19,4 см
с. Замагура, Верховинський р-н

10. Скрипка
сер. XX ст.
58 x 20 см
м. Київ

15. Скрипка
поч. XX ст.
33 x 20 см, смичок – 67 x 2 см
м. Диканька, Полтавська обл.

16. Скрипка
поч. XX ст.
35 x 3 см
с. Верхній Ясенів, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл.

Інші інструменти мають авторські написи, другорядні ознаки приналежності, або відомості від респондентів, записані науковцями-етнографами НМНАПУ: скрипка зі смичком (іл. 16) та написом «Ничай Михайло» у дерев'яному чохлі; скрипка (іл. 17) роботи П. Ф. Шкрібляка всередині інструмента напис «Зробив Шкрібляк Петро Федора 1974». Голівка у вигляді лев'ячої. Гриф інкрустовано металом, рогом, перламутром, орнамент геометричний. Нижня дека інкрустована рогом та перламутром. До скрипки є смичок. Два інструменти (іл. 18, іл. 19) роботи майстра Т. Підгорного. Скрипка (іл. 18) 1912 р. має підборідник. Інструмент (іл. 19) має напис: «9 апреля 1926 г. Москва Т. И. Подгорный» на верхній частині «№ 2». Скрипка (іл. 20) роботи І. І. Падалки на обичайці має напис: «П. І. І. 1946». Інструмент 1928 р. (іл. 21) роботи М. Г. Овчаренка. Скрипка та смичок (іл. 22) роботи Мозоля. Сучасна скрипка (іл. 23) роботи Д. С. Бойченка з портретом Сковороди Г. на нижній деці, у футлярі, без смичка. Інструмент (іл. 24) роботи М. В. Мотрука з хвилястою обичайкою. Скрипка (іл. 25) роботи народного майстра М. В. Кравця з характерних ознак якої – накладка на грифі з оленячого

рогу. Скрипка (іл. 26) класичного зразка роботи майстра Пеленька О.С., всередині скрипки підпис майстра. Саморобна скрипка зі смичком (іл. 27.) роботи майстра Богуша Д.Ю., довбана з цілого шматка деревини, деки плоскі (резонатор майже прямокутний), струнотримач зі шматка металу. Фарбована у червоний колір.

17. Скрипка
1974 р.
59 x 11 x 21 см
с. Ясенів, Верховинський р-н,
Івано-Франківська обл.

18. Скрипка
1912 р.
59 x 21 x 16,5 см
м. Київ

23. Скрипка
сер. XX ст.
61 x 20 см
м. Київ

24. Скрипка
I пол. XX ст.
68 x 18 см, смичок – 72 см
с. Мизулчин, Надвірнянський р-н,
Івано-Франківська обл.

19. Скрипка
1926 р.
61 x 21 x 17 см
м. Київ

20. Скрипка
1946 р.
42 x 15,5 см
с. Березоточа, Лубенський р-н,
Полтавська обл.

25. Скрипка
I пол. XX ст.
61 x 20,5 см
м. Обухів, Київська обл.

26. Скрипка
I пол. XX ст.
59,5 x 20,5 x 11 см
м. Київ

21. Скрипка
1928 р.
55 x 20 x 10 см
с. Правобережне, Верхньодніпровський р-н,
Дніпропетровська обл.

22. Скрипка
1946 р.
42 x 15,5 см
с. Березоточа, Лубенський р-н,
Полтавська обл.

27. Скрипка
I пол. XX ст.
60,5 x 18,5 x 12,5 см
с. Оране, Іванківський р-н, Київська обл.

28. Скрипка
сер. XX ст.
58 x 20 см
м. Київ

29. Скрипка
I пол. XX ст.
59 x 20,5 см
м. Мельшиця-Поліська,
Тернопільська обл.

30. Скрипка
I пол. XX ст.
60 x 20 см
м. Чернігів

35. Скрипка
кін. XIX ст.
59 x 21 см
м. Борзна, Чернігівська обл.

36. Скрипка
кін. XIX ст.
59 x 21 см
с. Шабалинів, Коропський р-н,
Чернігівська обл.

31. Скрипка
80-ті рр. XX ст.
56 x 20,5 x 8,5 см, смичок – 65,5 x 3 см
с. Підбереззя, Горохівський р-н,
Волинська обл.

32. Скрипка
60-ті рр. XX ст.
63 x 20 см, смичок – 77 см
с. Кришніці, Тульчинський р-н,
Вінницька обл.

37. Скрипка
поч. XX ст.
59 x 20,5 x 11 см
с. Перемога, Глухівський р-н,
Сумська обл.

38. Скрипка
кін. XIX ст.
59 x 20 x 10,5 см
м. Клевань, Сумська обл.

33. Скрипка
кін. XIX ст.
60 x 19,5 см
с. Буковеш, Верховинський р-н,
Івано-Франківська обл.

34. Скрипка
кін. XIX ст.
59 x 21 см
с. Прохори, Борзнянський р-н,
Чернігівська обл.

39. Скрипка
1786 р.
58 x 20,5 x 10,5 см
м. Носівка, Чернігівська обл.

40. Скрипка
поч. XX ст.
60 x 19,5 x 16,3 см
м. Ровеньки, Луганська обл.

Є у музейній колекції скрипки вітчизняних фабрик, комбінатів: інструмент (іл. 28) виробництва «НКМП УРСР Укрмузпромтрест Музкомбінат» ця назва надрукована всередині скрипки; скрипка (іл. 29) Одеської фабрики смичкових інструментів, належала Д.І.Баранюку, інструмент (іл. 30) теж Одеської фабрики, виготовлений працівником-майстром Ляховченком. Класичної форми, голівка різьблена – стилізований сніп пшениці, закінчується серпом та молотом. Інструменти (іл. 31, іл. 32, іл. 33) сучасні, фабричні, класичного зразка кінця XX ст.

Частина інструментів виготовлена відомими європейськими фірмами (фабриками): скрипка (іл. 34) фірми Stainer, назва випалена на нижній деці, вгорі; інструмент (іл. 35) фірми Norf (фабрична німецька скрипка). На нижній деці, вгорі випалено «Norf», всередині на нижній деці «Norf» надруковано. Скрипка (іл. 36) фабрична фірми Stainer. Назва випалена на нижній деці, вгорі. Її недолік у тому, що два кілки та підставка саморобні. Струна «мі» з дроту. Інструмент (іл. 37) фабричного виробництва фірми Schroder (всередині надруковано товарний знак).

Скрипка (іл. 38) фабричного виробництва класичного зразку фірми Stainer (назву випалено на нижній деці), має підборідник. Недолік інструменту у трьох саморобних кілках з деревини. Належала народним музикантам Зеленуті та Радченку. Інструмент (іл. 39) класичного зразка, фабричного виробництва, всередині напис: «1786 годъ An. Strad». Скрипка початку XX ст. (іл. 40) класичної форми, гриф, верхня та нижня деки чорного кольору, обідок світло-червоно-коричневого кольору. Струни сталеві. Підборідник з чорного дерева покритого лаком, тут же напис: «EZSETZZ YESHUTZT».

У колекції також є два інструменти з авторськими клеймами, що ймовірно могли бути виготовлені руками найвідоміших італійських скрипкових майстрів: інструмент (іл. 41) датований 1736 р. – автор Йозеф Гварнері, всередині напис: «Josef Guarnerius fe cit Gremenae anno 1736 IHS». Голівка інструменту має чотирьохразовий завиток. Скрипка (іл. 42) датована 1725? (25 нерозбірливо) Антоніо Страдіварі всередині є клеймо з написом автора: «Antonius Stradiuarius Cremonenfis Faclebat Anna 1725» та печатка автора: два кружки (менший всередині більшого), у меншому літера А зліва та S справа, над ними посередині хрестик. Особливості інструменту в тому, що голівка має потрійний завиток, на одному з кілків є вкраплення перламутру. Кругом верхньої і нижньої деки, для оздоблення, вставлений вус. Скрипка має власний футляр чорного кольору.

Більший за розміром інструмент, який в оркестровій музиці називається віолончель, в Україні має назву «Басоля» і походить від української назви бас. Басоля значно пізніше прийшла в Україну (кінець I половини XVII ст.), ніж скрипка, і була рідше вживаним інструментом [10, с. 58, 59]. Цей інструмент у музичному побуті українського народу став складовою частиною музичного інструментарію. Басоля зовні схожа на велику скрипку і при грі тримають її між колінами, а не опирають об підлогу спеціальною ніжкою, як віолончель. На деяких басолях грають щипком, а не смичком. У саморобних інструментах 3 струни, а зазвичай 4. Стрій як і у скрипки квінтовий. Вийшовши з ужитку, в

народних інструментальних ансамблях використовують контрабас, у західних областях «бугай» [2, с. 144-146].

Музейна колекція налічує 6 басоль: саморобні ручні басы (іл. 43), мають гітароподібний корпус з металевими ладками (11 од.) на грифі. Особливість цього інструменту у тому, що голівка має тільки 2 кілки, 3-ій на грифі між 6 і 7 ладком. Верхня та нижня деки кріпляться до обичайки гвіздками та смолою. Підставка під струни має 4 прорізи для струн і очевидно, що вона взята з іншого інструменту, бо струнотримач має лише 2 прорізи для 2-ох струн. Голосник круглий. Верхня дека виготовлена з ялини. Обичайка, нижня дека, гриф та кілки з явору. Басоля (іл. 44) традиційної віолончельної форми, має 4 отвори для кілків, але надійшла до музею без 2-ох кілків, струн, підставки під струни, та смичка. Саморобний інструмент зі смичком (іл. 45), у якого голівка має 4 дерев'яні кілки. На грифі металеве кріплення для ремня. Ремінь відсутній. Інструмент (іл. 46) теж саморобна басоля зі смичком без волосу (трость). Має голівку без завитків з 4-ма дерев'яними кілками. На шийці, близько обичайки, яка обклеєна матерією, дві скоби для ремня. Ремінь відсутній. Басоля (іл. 47) інструмент закарпатського майстра В. М. Ковалю. Із особливостей цієї басолі те, що приструнник розписаний різьбленим орнаментом. Голівка оздоблена різьбленою чоловічою головою. Традиційний інструмент (іл. 48) з 4-ма кілками та струнами. Голівка має один завиток. Має ремінь для перенесення.

41. Скрипка
1736 р.
58 x 20 см
с. Горенці, Києво-Святошинський,
Київська обл.

42. Скрипка
1725 р.
60 x 10,5 x 3,7 см
м. Путивль, Сумська обл.

43. Баси
II пол. XIX ст.
92 x 28 см
с. Водиця, Рахівський р-н, Закарпатська обл.

44. Басоля
I пол. XX ст.
125 x 43 см
м. Київ

45. Басоля
I пол. XX ст.
140 x 47 x 12 см
с. Довге Поле, Ужгородський р-н, Закарпатська обл.

47. Басоля
поч. XX ст.
127 x 55 x 14 см
с. Гукливе, Воловецький р-н, Закарпатська обл.

46. Басоля
кін. XIX – поч. XX ст.
142 x 40 x 21 см
Снятинський р-н. Івано-Франківська обл.

48. Бас
I пол. XX ст.
105 x 34 см
с. Михайлівка, Лебединський р-н, Сумська обл.

Контрабас це найбільший інструмент із сім'ї скрипок за розміром та низьким звучанням. Вперше контрабас почали виготовляти в Італії у I половині

XVII ст. [6, с. 666, 667]. Довгий час цей інструмент виготовляли різним за розмірами, строем та кількістю струн. Зараз музиканти грають на контрабасах конструкції відомих італійських майстрів Андреа Амати та Паоло і Пьетро Маджіні. Достеменно невідомо, коли він потрапив в Україну, у XVII чи XVIII ст., але є багато відомостей про симфонічні кріпацькі оркестри у маєтках панів у XIX ст. [2, с. 146-148]. Г.Хоткевич описує, що цей інструмент використовувався виключно у оркестрах, а у селах його не знали [10, с. 62].

У сучасній музиці іноді контрабас веде солюючу партію, незважаючи на глухуватий тембр та низький регістр. Грають на ньому як смичком так і пальцями. Аналоги такого інструменту є у багатьох народів світу.

Козобас – український народний музичний інструмент, який виконував три ігрові функції (бас, барабан, тарілка) та реквізитну за своїм зовнішнім виглядом. Це барабан до якого прикріплений гриф, а на ньому голова кози та металева тарілка. На козобасі грали басову партію, як на контрабасі смичком та пальцями, а також використовувався він у якості ударних інструментів: барабан, який слугує декою та металева тарілка, по яким ударили смичком. Мордочка кози та барабан обтягнутий козячою шерстю, надавали окрасу цьому інструменту, звідси й назва. Використовувався він у троїстій музиці.

У колекції 1 контрабас та 2 козобаси: контрабас (іл. 49), який має 5 кілків та 5 струн, 2 з яких металеві, 2 капронові, 1-на пенькова. Козобас (іл. 50) у якого барабан обшитий баранячою вовною. Голівка, на якій є два кілки, різьблена з дерева, має форму голови кози. Над головою прикріплена металева тарілка. Має смичок. Козобас (іл. 51) роботи К. Д. Євченка. Шкіра барабану обрамлена металевим обручем, який зафіксовано на металевому днищі 6-ма металевими пластинами, в кінцях яких різьблені шурупи закручені гайками. За допомогою гайок регулюється натяг шкіри барабану. Між обручем і днищем барабану прокладено хутро з кози. Поріжок басу розташований на шкірі барабану. Через нього проходять 2-ві басові струни. Гриф басу з'єднаний шурупами з шиєю кози. З рота опущена червона шкіряна стрічка, яка тримає тарілку – ударний інструмент. Струни фіксуються на шиї кози пружинами, які прикріплені металевими

пластинами. Є смичок, який служить не тільки для гри на струнах, а й барабанною паличкою для гри на барабані та на металевій тарілці.

49. Контрабас
кін. XIX ст. – поч. XX ст.
170 x 53 см
с. Вовчківці, Івано-Франківська обл.

50. Козобас
сер. XX ст.
214 x 40 см
м. Мельниця-Подільська, Тернопільська обл.

51. Козобас
сер. XX ст.
172 x 42 см
с. Квітневе, Попільнянський р-н, Житомирська обл.

Дослідивши та систематизувавши колекцію струнних смичкових інструментів, можна зробити висновок: одні інструменти стали суто українськими народними автентичними музичними інструментами, які широко використовувались і використовуються у музичному побуті українців. Деякі з них вийшли із ужитку, а на інших музикують і по сьогодні. Та інструменти які мають багатовікову історію і побутували у різних народів світу, та стали класичними сольними і оркестровими. Кожний музичний інструмент – це окрема історія майстра, виконавця-музиканта, фабрики української чи закордонної. На конструкції музичних інструментів, їхньому строї і навіть у назвах позначилися взаємозв'язок і взаємовплив культур різних народів. Але важливо те, що до скарбниці музичних інструментів НМНАПУ увійшли ті, які століттями виготовлялися і вдосконалювалися українськими майстрами, передавалися із

покоління у покоління, широко розповсюджувалися серед населення. А науковці музею, які в етнографічних експедиціях відшукували музичні інструменти, зберігали їх протягом десятиліть і зберігатимуть надалі для майбутніх поколінь, аби ті мали змогу доторкнутись до прекрасного минулого за допомогою виставок та друкованих видань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Газарян С. В мире музыкальных инструментов. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с., ил.
2. Гуменюк А.І. Українські народні музичні інструменти. К., Наукова думка, 1967, 243 с.
3. Записки отделения русской и славянской археологии императорского русского археологического общества: Т. 1-13. – СПб., 1851-1918
4. Лисенко М.В. Народні музичні інструменти на Україні, К., Мистецтво, 1955. – 62 с.
5. Ригельман А. Летописное повествование о Малой России и ее народе казаках вообще. – М.: 1847. – 819 с.
6. Риман Г. Музыкальный словарь. Перевод с 5-го немецкого издания Б. Юргенсона. — М.: Собственность издателя П.Юргенсона 1901. – 1531 с.
7. Струве Б. Процесс формирования виол и скрипок. – М.: Музгиз, 1959. – 266 с.
8. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / гол. ред.. М.П.Бажан; редкол: О.К.Антонов та ін.. – 2-ге вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1974-1985. – 568 с.
9. Хвольсон Д. Известия о хозарах, буртусах, мадбьярах, словенах и русах Абу-Али Ахмеда Бен Омар Ибн-Даста. – СПб., 1869. – 218 с.
10. Хоткевич Г.М. Музичні інструменти українського народу. Друга редакція. Х., 2013. – 509 с.
11. Черкаський Л.М., Українські народні музичні інструменти. – К.: Техніка, 2003. – 264 с.

Tamara Rusinova

(Kyiv)

**BOWED STRING MUSICAL INSTRUMENTS IN THE NMNAPU MUSEUM
COLLECTION**

In this article author considers group of bowed string instruments, which makes it possible to trace the history of the development of musical instruments from ancient times to the present.

The basis of the study were the memorials of musical instruments, collected in fund collection of the National Museum of Folk Architecture and Rural Life of Ukraine (NMNAPU): history of their occurrence, organoleptic properties, technical and artistic possibilities, techniques of the game, stria and characteristic features of each instrument. The total number of museum objects in this group is 51 units.

Keywords: horn, violin, bass, double bass, goat's, bass bow instruments.